

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

ואלה המשפטים – מעמדה של חברה עסקית בהלכה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מהו מעמדה של חברה מבחינה הלכתית? וכיצד מתמודדים עם אתגר זה, ברשת בתי הדין 'ארץ חמדה-גזית'! כמנהגנו מדי שנה, אנו מקדישים את דברי התורה של פרשת משפטים, לסוגיא הקשורה בעבודת רשת בתי הדין. אחד העקרונות החשובים של עולם הכלכלה המודרני, עוסק במציאת האיזון בין עידוד המשקיעים ללקיחת סיכונים מחושבים. עידוד זה מגביר את הנכונות להזרים למערכת כספים נוספים וממילא להרחיב את הפעילות הכלכלית, לבין ההגנה על המשקיעים ורכושם, שאיננו מעורב בהשקעה זו. לשם כך, הכיר החוק בחברה שהיא גוף שניתן להשקיע בו כספים. האחריות של החברה איננה כוללת משאבים של משקיעים שלא נכללו בחברה. כדי למנוע ניצול לא הגון של הפרדה, בידי בעלי החברה, העמיד החוק לרשות המערכת המשפטית את היכולת "להרים את המסך" שחוצץ בין הבעלים והחברה. עקרון זה מופעל כשיש חשש למעשים לא כשרים או התנהגות לא הוגנת, כמו למשל במקרה של "תספורות" על חשבון המשקיעים והציבור. באופן עקרוני, על פי ההלכה אין הפרדה בין האדם ובין רכושו. כל פעולה שיש לה משמעות כלכלית שנעשית בידי אדם, גוררת אחריה מידית, אחריות הגוף ואחריות נכסים, לתוצאות הפעולה.

נדגים זאת: אדם שלקח הלוואה, לצורך העניין בשטר, חלה על גופו חובת ההשתדלות להחזיר את החוב. הלווה, מבחינה מסוימת, הופך להיות עבדו של המלווה=שעבוד הגוף. כמו כן, רכושו של הלווה משועבד מרגע זה להחזר החוב, גם אם הלווה ימכור עתה את שדהו לאדם אחר, במידה והלווה לא יפרע את חובו יוכל המלווה לגבות אותו משדהו של הלווה, למרות שהוא נמצא כרגע ביד אחר=שעבוד נכסים. גם אם יהיה מדובר בשני לווים שלקחו הלוואה אחת שני השיעבודים יחולו על שניהם.

אם כך, נוצרת כאן סתירה בין ההלכה לבין החוק. ההלכה איננה מאפשרת הפרדה בין האדם, שהוא הבעלים של רכושו, לבין האחריות שלו לפעולותיו הכלכליות. השעבודים יוצרים קשר בל ינתק בין השניים. לעומת זאת, לפי חוק החברות, נכסי האנשים המשקיעים בחברה, שלא הושקעו בחברה, אינם משועבדים לחיובי החברה.

הפוסקים הציעו כמה הגדרות הלכתיות לחברה. את ההצעות ניתן לסווג בדרך הבאה:

- חברה היא שותפות רגילה בתנאים מיוחדים (הרב וואזנר).
- חברה היא אישיות משפטית למראית עין (הרב שמחה מירון).
- חברה היא אישיות משפטית ממשית (הרב דיכובסקי).

לשלושת ההצעות לעיל חסרונות הלכתיים רבים ויש עליהן קושיות רבות. מאידך גיסא, ההחלטה שההלכה אינה מכירה בחברה כישות משפטית, תהיה הרת אסון מבחינת המשמעות של דיני תורה בעולם כלכלי מודרני ומתפתח. אסור בשום ואופן להסכים למצב בו ההלכה נתפסת כבלתי רלוונטית.

כדי לאפשר לחברות להיות נדונות בבית הדין וכדי לא להימנע מהצורך להגדיר את החברה מבחינת המשפט העברי, הוכנסו לשטר הבוררות, בעצתו של מו"ר הגרז"י גולדברג הסעיפים הבאים:

- הצדדים מכירים בעקרון שתאגיד משפטי הוא בעל זכויות וחובות ובכוחו לתבוע ולהיתבע.
- הצדדים מכירים בעקרון הגבלת האחריות של תאגידיים, ועל כן תביעותיהם מופנות כלפי נכסי התאגיד ולא כלפי נציגי התאגיד הפועלים בשמו ולא כלפי בעלי מניותיו, אלא אם כן בית הדין סבור כי מנהלי או נציגי התאגיד או בעלי מניותיו אחראים אישית.
- בכפוף לאמור בסעיף ב' דלעיל, הצדדים מוחלים על האפשרות לתבוע את הנכסים שמעבר לרכוש התאגיד.

בהזדמנות קרובה נסביר את העקרונות ההלכתיים העומדים מאחורי סעיפים אלה.

הבה נתפלל כי נזכה להציע את המשפט העברי לחלקים רבים יותר של החברה בישראל בדרך שתביא יותר לקידוש שם שמים.

לע"י ר' אליהו כרמל ז"ל נלבי"ע ח' באייר תשע"ו	לע"י רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לע"י ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לע"י מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד	לע"י הרב אשר וסרטייל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט
לע"י יחזקאל צדיק ז"ל, נלבי"ע י"א באייר תשע"ו	לע"י הרב שלמה מרזל ז"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י' באייר תשע"א	לע"י הרב ראובן אברמן ז"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע ט' בתשרי תשע"ו	לע"י מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י"ז בסיון תשע"ד	

לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

חמדת החינוך

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער
(טל: 1599-5000-54 בכל ערב, ובאתר: makshivim.org.il)
ופעיל ב'לב אבות' - קו יעוץ להורי מתבגרים
(טל: 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il)

האתגר של אדר – מדורדר או נהדר?

חודש אדר בפתח וכולם במתח. ילדים ובני נוער רבים מצפים לתקופה הזו בכיליון עיניים, אך בתי ספר רבים דווקא נכנסים בה לכוננות ספיגה. לא מעט מנהלים התחילו את ספירת הגומר למוצאי פורים כשליבם רוחש תפילה חרישית שנצלח את השבועיים האלו עם כמה שפחות נזקים. את הביטוי החריף ביותר שמעתי ממחנכת אחת שאמרה: "שנת הלימודים מתחלקת לשניים. בחצי הראשון אנחנו מחנכים אותם, בונים, מכוונים ודוחפים למעלה. בחצי השני אנחנו אוספים את השברים ומשקמים נזקים. מה שמפריד בין החלקים הוא – פורים...". זהו אומנם תיאור קצה אך אין ספק שאצל רבים קיימת תחושה חזקה של פספוס והחמצה באשר לחג שהאר"י הקדוש ראה אותו כגדול אפילו מיום הכיפורים! (על פי הרמז המפורסם "כיפורים" – הוא רק כ-פורים), אך שנה אחר שנה גורר איתו תופעות והתנהגויות שמזכירות יותר את תשעה באב...

ברוך מתיר איסורים

למה זה קורה? הסיבה מאוד פשוטה. תלמידים רבים רואים בחודש הזה הזדמנות פז לפריצת גבולות והכשר לכל מיני מעשים שאסורים כל השנה. הם מנפנים בשמחה בהוכחה תורנית: עובדה ששתייה שאסורה כל השנה מותרת בפורים ואפילו הופכת למצווה ("חייב איניש לבסומי בפורי'א". מגילה ז, ב), וממילא המסקנה ה'הגיונית' המתבקשת היא: כל שכן שאר האיסורים מותרים גם הם... כל השנה אסור לפגוע בזולת ובפרט אם הוא מבוגר ממך ואתה חייב בכבודו – ועכשיו מותר לצחוק, לחקות ולהגחיק בלי חשבון. כל השנה חייבים לשמור על צניעות בלבוש והתנהלות – ועכשיו הכול פתוח ואפשרי. בשורה התחתונה הניחות העולה מפורים מזכיר יותר את משתה אחשוורוש והמן מאשר את של מרדכי היהודי ואסתר המלכה.

סימני דרך

אז הנה כמה תזכורות קטנות לקראת החודש המופלא שעומד לפנינו:

- א. **המבחן האמיתי** – לא סתם אמרו חז"ל ש"אדם ניכר בכוסו" ו"נכנס יין יצא סוד" (עירובין סה'). הימים האלו מהווים עבורנו מבחן גדול מה יש בתוכנו ומה יוצא מאיתנו החוצה בשעה שנופלות המחיצות הרגילות. החודש הזה מהווה **מְרָאָה** המשקפת היכן אנו עומדים אחרי כל מה שטיפחנו ובנינו בעצמנו כל השנה.
- ב. **לא התוכן אלא הצורה** – העיקרון המנחה הוא שמה שמשנתה בחודש הזה הוא הצורה ולא התוכן. מי שמאמין בעיקרון מסוים לא ייתכן שיוותר עליו רק בגלל שבלוח השנה כתוב 'אדר'. אם צניעות היא ערך אמיתי היא תקפה גם עכשיו, ואם הלבנת פנים היא עוון חמור כל השנה לא ניתן להלבין ולהכשיר אותה רק בגלל שפורים הגיע. כמו שכוח המשיכה ושאר חוקי הטבע לא מתבטלים בחודש הזה, גם חוקי התורה והלכותיה רלוונטיים במאת האחוזים.
- ג. **ונהפוכו** – האתגר האמיתי העומד בפנינו הוא איך להשתמש בכלי של הצחוק, ההתחפשות וההפיכה כדי לגשת אל המציאות ואל התופעות שמתרחשות בתוכה ולהביט עליהן באור אחר. לעיתים דווקא בדרך הזו, ה'פורימית', ניתן להעביר ביקורת בונה ולהתגבר על מכשולים ומחסומים שכל השנה תוקעים אותנו.
- ד. **מי שטרם בערב שבת** - היערכות נכונה לאדר מתחילה כבר בשבת ובמובן רחב יותר כבר מאלול. כיצד אנחנו מחנכים את עצמנו ואת תלמידנו, מה חשוב לנו, מה יש לנו לומר לעולם וממה אנחנו נזהרים. ככל שנטמיע עמוק יותר בתוכנו את הערכים שאנחנו מאמינים בהם, וככל שנכוון את עצמנו יותר גבוה כל השנה - גם הפורים שלנו ייראה כזה. החודש הזה מזמן לפנינו שאלות חשובות שחיוני לתת עליהן את הדעת: מהי שמחה אמיתית ואיך מגיעים אליה? האם יש לנו נושא מסוים להכתרה או לחודש בכללו ומסר שאותו אנו רוצים להעביר? איך מצליחים לערב ולשתף את כל הכיתה/השיכבה מבלי להשאיר אף אחד מאחור?
- ה. **כללים ברורים** – כדאי מאוד לקבוע מראש, ביישוב הדעת וללא השפעת אלכוהול, את הכללים שינחו אותנו ברגע האמת: בלי "קורבנות אדם", מהם הגבולות שלנו מבחינת עירוב בנים ובנות, לבוש, שתיה וכו'. חשוב שנבין שהגבולות האלו לא באים לחסום את השמחה מלהתפרץ אלא מטרתם לנתב אותה למקומות הנכונים והבריאים ולהגן עלינו מדברים שאנו עלולים להצטער עליהם לאחר מכן.
- ו. **הכנה רוחנית** – לכל חג ובוודאי לפורים יש תוכן רוחני ואוצר של מסרים שהוא מביא איתו לכל מי שיכין את הכלים ויפתח את הלב כדי לקבל אותם. ככל שנעשה יותר הכנות רוחניות, בלימוד ובהתבוננות, נצליח להפיק יותר מן החג הזה.
- ז. **מבחן היום שאחרי** – אחד המדדים לבדוק האם עשינו את פורים כמו שצריך הוא השאלה **איך אנחנו נראים ביום שאחרי** - מרוקנים, סחוטים ו'סוחבים' בקושי עד חופשת פסח שיגאל אותנו, או שאנחנו מלאי כוחות, חיוניות ורעננות לימים הבאים אלינו לטובה.

ריש לקיש ואוכלי האדם

במסכת גיטין (דף מו, א) מסופר מעשה תמוה בריש לקיש, וז"ל בתרגום חופשי ובתוספת ביאור: "ריש לקיש מכר את עצמו לילודאים (אומה שאוכלין בני אדם. רש"י). לקח עימו 'חייטא וגלגלתא' (שק קשור ועיגול של אבן בתוכו. רש"י). אמר: מקובלנו שביום האחרון הם ממלאים את כל מה שיבקש מהם זה שנמכר להם – כדי שימחל להם על דמו. ביום האחרון אמרו לו: מה נוח לך שנעשה עבורך. אמר להם 'בעינא אקמטינכו ואותבינכו' (רצוני שאקשור אתכם ואושיב אתכם. רש"י), וכל אחד מכם אכה אותו 'חייטא ופלגא' (מכה וחצי מכה). 'קימט' אותם והושיב אותם. כל אחד מהם כאשר ריש לקיש היכה אותו מכה אחת ב'חייטא' יצאה נשמתו וחרק את שיניו. אמר לו ריש לקיש האם אתה צוחק עלי? עדין אני חייב לתת לך 'פלגא דחייטא' (חצי מכה). הרג את כולם. יצא מהם ובא בחזרה. והיה יושב ואוכל ושותה. אמרה לו בתו: האם אינך צריך משהו כדי לישן עלי? ענה לה: בתי, כריסי – כריו! כאשר עמד להיפטר מהעולם ראה שנותר מרכושו קב של כרכום. קרא על עצמו (בגנאי): 'עָזְבוּ לְאַחֲרֵים חֵילִם' (תהלים מט, יא)."

בתוספות שם ביארו שצריך לומר שריש לקיש עשה כך בתחילת דרכו בעת שהיה ליסטים, אך לאחר שחזר בתשובה ונעשה אמורא מן הסתם לא היה מזלזל בעצמו ומוכר עצמו לאוכלי אדם. אמנם גם לאחר הסברם, קשה להבין את ההיגיון שעומד מאחורי מעשיו של מי שמוכר עצמו לאוכלי אדם. במקרה דומה שמסופר לפני כן בסוגיה שם, מדובר באדם שמכר עצמו לאוכלי אדם, אך פנה מייד לקהילה יהודית שתפדה אותו. וניכר שאותו אדם לא עשה כך אלא משום שתכנן שבני הקהילה יפדוהו. אך לא כך עשה ריש לקיש, והאפשרות שאדם שפוי בדעתו ימכור עצמו לאוכלי אדם נראית תמוהה. גם האפשרות שאנשים אכזריים כמו אוכלי-אדם, לא יעקבו אחרי המעשים שריש לקיש מתכנן לעשות, וינהגו כפתיים ויאפשרו לו להכות אותם למוות, גם היא נראית תמוהה.

בתולדות יעקב יוסף (ויקרא בהר) מובא שהבעש"ט הסביר מעשה זה באופן סמלי: "כמו ששמעתי בשם מורי פירוש הש"ס: ריש לקיש זבין נפשי ללודאי וכו' חייטא ופלגא וכו'. והעולה מדבריו, כי אחר שזכה להתפלל בתכלית השלימות, או למד בתכלית, בא יצר הרע אחר כך כמה נאה מעשיך וכו', וזהו חייטא ופלגא וכו', ודפח"ח."

הסברי האדמו"ר מקאמארנא

דברי הבעש"ט מוסברים יותר ע"י האדמו"ר מקאמארנא בספרו זוהר-חי (על הזוהר פרשת פנחס דף רמ) באופן הבא¹: "ואמר מרן (*הבעש"ט), רבי שמעון בן לקיש זבין נפשיה ללודאי, כי שמע במתיבתא דרקייע שהקשו על מאמר חז"ל (יומא דף פו, ב) דתשובה צריכה באותה אשה באותו מקום, האיך יהיה זה, דהא כשנכנס לשם תשובה נכנס בהכנעה ובלב נשבר? ואמרו במתיבתא, דהתיירו לו לבעל תשובה לכנוס באותו עזות ובאותו התאוה ויכפה את יצרו מבלי לעבור על רצון קונו, ובזה וסר עונו וחטאתו תכופר. ולא דוקא בעבירה של אשה אלא בכל עבירות, לשון הרע וכדומה, בכל עבירות שעבר, צריך לכנוס לשם ולכפות את יצרו כדי לתקן עונו, וזהו שאמרה חכמה – 'חֲטָאִים תִּרְדֹּף רָעָה' (ירושלמי מכות פ"ב ה"ו), לרדוף אחר הרע לכנוס לתוכו לכפות את יצרו הרע, וזהו שרבי שמעון בן לקיש זבין נפשיה ונכנס בעומק הקליפות לכפות הרע לתקן חטאיו הגדולים, ולבסוף מעוצם תשובתו המית כל הקליפות שנבראו על ידי מעשיו. וכשהמית הכל, אמר עדיין יש 'פלגא' שהוא 'קליפת נוגה', שלא להתגאות חלילה, שזה צריך לתקן כל ימיו, ולירא מקליפה דקה זאת, נוגה, שחציו טוב וחציו רע, וזהו 'פלגא מחיאי', ומרן הריב"ש טוב (*הבעש"ט) אמר רגע קודם פטירתו 'אַל־תִּבְאֵנִי רִגְלֵי גְאוּהַ' (תהלים ל"ו, י"ב) שהיה מתיירא עדיין מקליפה זאת...".

לפי הסבר זה, לאחר שריש לקיש חזר בתשובה, הוא נכנס מרצונו ובמודע לתוך התאוות שהיו לו בעת שהיה ליסטים. תאוות אלו מכונות 'אוכלי אדם' (=לודאי), וריש לקיש נכנס אליהן מרצונו כדי להמיתן, ובאופן סמלי מסופר שריש לקיש מכר את עצמו מרצונו לאוכלי האדם.

אמנם צד זה של פרשנות אינו פשוט. האדמו"ר מקאמארנא. מזכיר בדבריו את דברי הסוגיה ביומא (דף פו, ב) שדנה במשמעות של 'תשובה גמורה'. אך לפי פשוטות הסוגיה משמע שמהשמיים זימנו לאדם ניסיון באותה עצמת פיתוי כמו שהיה לו בעת שחטא מתחילה, והוא הצליח לעמוד בו². ומשמע שמדובר ב'זכות' שזיכו לאדם בעל כורחו, אך לא שהותר לאדם לגרות בעצמו את יצר הרע כדי לגבור עליו. ואפשר שהאדמו"ר מקאמארנא לא היה שלם עם אופן ביאורו זה, ולכן בהקדמתו לספר נתיב-מצוותיך ביאר האדמו"ר מקאמארנא את כוונת הבעש"ט גם באופן זה³:

"כמאמר מרן הקדוש ריב"ש טוב (הבעש"ט) על מאמרם ריש לקיש זבין נפשיה ללודאי, דהענין בעת שיצא מן הלסטים ורצה לקבל על עצמו עול תורה ועבודה בפרישות וקדושה זבין נפשיה ללודאי, כי סבבוהו כתות הקליפות לפתותו שיעזוב דרכו בקדושה, כמבואר בזוהר, ונפל לתוך תאוות הזמן ומחשבות לא טובות, וכשהצדיק רואה זאת מקבל על עצמו קדושה יתירה, ועל ידי סיגופים מרים הוא ממית והורג את כל הקליפות... וכשנקבע בקדושה ומשיג הארה עצומה ומדריגות בא אליו היצר ואומר לו ראה מעשיך, כמה קדושות השגת, וכמה אורות בהירות, וזהו, אף שהרג אותם עד מות עדיין נשאר 'פלגא מחאה', שהוא קליפות נוגה חציו טוב וחציו רע, וזהו מלחמה כבדה כל ימיו להכות החציו רע ולהעלות החציו טוב ולילך בדרך ממוצע..."

לפי הסבר זה, ריש לקיש לא נכנס מרצונו לתוך התאוות, אלא שחזר מרצונו בתשובה. אך תהליך החזרה בתשובה מלווה בהכרח בהתגברות נגדית של כתות הקליפות, והם התגברו כנגדו להפילו לתוך תאוות הזמן. וריש לקיש קידש עצמו ואסר על עצמו את המותר לו. ולאחר מכן כשכבר לא התאוה לתאוות הזמן. נותר להיאבק עם עצמו שיעשה את הדברים המותרים לשם שמים ולא כדי להתגאות בהם.

פרשנות נוספת

בכל אופן, נראה שברור היה לבעש"ט שאי אפשר להבין מעשה זה כפשוטו. ואולי אפשר להציע פרשנות נוספת של המעשה, ולפיה המעשה מתייחס למאורעות שעבר ריש לקיש בחייו. במאמר הקודם "**רבי יוחנן מחוץ לבית המדרש**" הובאו דברי פירוש קרבן העדה, מהם עולה שהמסופר בבבלי במסכת בבא מציעא (דף פד, א) שרבי יוחנן ריש לקיש רבו ביניהם ובעקבות כך שניהם נפטרו, אינו כפשוטו. ורבי יוחנן עזב את בית המדרש, ועזיבתו מתוארת כפטירה. באופן דומה יש להתייחס גם לפטירתו של ריש לקיש וגם אותה צריך לפרש במשמעות סמלית, והכוונה לעזיבת את בית המדרש. והתבאר שם שתלמידי החכמים מביטים אל בעלי העסקים שעושים את מעשיהם שלא לשם שמים בתור 'לסטים', ובתור אנשים 'מתים'. והתבאר שמאידך, תלמידי חכמים הלומדים את תורתם שלא לשמה, הם הגורמים לבעלי העסקים להתעורר ולחדש מלאכות חדשות ולהתעשר בעושר שאינו הכרחי (כמבואר בליקוטי מוהר"ן קמא קנט). והתבאר שרבי יוחנן ריש לקיש החליטו שבלימוד תורתם השתרבבו צדדים שלא-לשמה, וכדי שבעלי העסקים לא יתייסרו באשמתם, הם הלכו להתייסר בעצמם. והם הלכו לעסוק מלאכות שונות כדי להתעשר באמצעותן.

נראה שזה מה שמרמז המעשה בריש לקיש שמכר את עצמו ל'אוכלי האדם', ריש לקיש הלך להשיג הון ראשוני כדי שיוכל לפתוח עסק ולהתעשר. בירושלמי (מועד קטן פ"ג ה"א) מסופר שריש לקיש עסק בשמירת תאנים במקום הנקרא ברברית. בערוך השלם זיהה מקום זה עם Barbarissus הנמצאת במחוז העיר חאלב שבסוריה. מקום זה נמצא בצפון סוריה רחוק מאוד מארץ ישראל, ומסתבר שיצאה למקום כה רחוק נעשתה לתקופה ממושכת ותמורת שכר שיצדיק זאת. ומסתבר שבסיום תקופת השכירות היה אמור ריש לקיש לקבל גם מענק בנוסף לשכר שהוסכם עליו. בדומה לכך מצאנו בבבלי (שבת קכז, ב) סיפור על שכיר אחד שנשכר אצל בעל הבית אחד בדרום, ולאחר שלוש שנים הוא ביקש את שכרו. ובסופו של דבר לאחר עיכוב מסוים בעל הבית הביא לו את השכר בתוספת משא של שלושה חמורים טעונים במאכל ובמשתה ובמיני מגדים. מסתבר שמתנות המענק היו מקובלות והיו ניתנות בכל מקרה, שאם לא כן הן היו אסורות בתור ריבית על עיכוב השכר. מסתבר שאף ריש לקיש היה אמור לקבל מענק שכזה בתום תקופת שכירותו.

מצוות נתינת המענק

בתורה נאמר (דברים טו, יב-יח):

"כי ימכר לך אֶחָיךָ הָעֶבְרִי אוֹ הָעֶבְרִיָּה וְעִבְדְּךָ שָׁשׁ שָׁנִים וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִת תִּשְׁלַחְנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ: וְכִי תִשְׁלַחְנוּ חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ לֹא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם: הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֵּאֲנֶךָ וּמִגְרָנֶךָ וּמִקֶּבֶךָ אֲשֶׁר בִּרְכָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ תִּתֵּן לוֹ: ... לֹא יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ בְּשִׁלְחֶךָ אֹתוֹ חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ כִּי מִשְׁנֵה שֹׁכֵר שְׂכִיר עִבְדְּךָ שָׁשׁ שָׁנִים וּבִרְכָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה:

התורה מצווה את מי שקנה עבד עברי, להעניק לו מתנה בעת שהוא משחרר אותו. ובספר החינוך (מצוה תפב) כתב, וז"ל: "מצוות הענק עבד עברי. לתת ממה שיש לנו לעבד עברי בזמן שיצא מתחת ידנו לחרות ולא נשלחנו בידים ריקניות ... משרשי המצוה למען נקנה בנפשנו מדות מעולות יקרות וחמודות, ועם הנפש היקרה והמעולה נזכה לטוב, והאל הטוב חפץ להיטיב לעמו, והודנו והדרנו הוא שנרחם על מי שעבד אותנו ונתן לו משלנו בתורת חסד מלבד מה שהתנינו עמו לתת לו בשכרו, ודבר מושכל הוא, אין צורך להאריך בו. ... ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בזמן הבית, שאין דין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיוביל נוהג כמו שכתבתי במה שקדם [מצוה מ"ב], ומכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט – שיעניק לו ביצאתו מעמו מאשר ברכו השם".

ספר החינוך מלמדנו, שמצוות העניקה לעבד עברי, נוטלת דבר שהוא מושכל אנושי, וקובעת אותו כחובת האדון לעבדו. אך מושכל אנושי זה קיים בפני עצמו. ולכן מי ששכר פועל לזמן מרובה או אפילו לזמן מועט ראוי שיעניק לו מתנה מעבר לשכר שסוכם בינם. מסתבר שמושכל זה היה נפוץ גם בעבר בימי ריש לקיש. והיו פועלים שהיו משכירים את עצמם לעבודה יומית והיו מקבלים שכר יומי. והיו פועלים שהיו מוכנים להשכיר את עצמם למשך זמן רב יותר. ואמנם התחייבות לעבוד במשך זמן רב נראית כמו אדם שמוכר עצמו לעבדות, ולכן התורה אסרה על התחייבות לעבוד במשך זמן של יותר משלוש שנים (ראו אבן עזרא דברים טו, יח). בהתחייבות לתקופה ממושכת יש צד של עבדות, ומושכל אנושי הוא, שאין זה ראוי שה'אדון' ינצל את השכיר הזה (כביכול היעבד'), והאדון יתעשר בעקבות התחייבות שכזו, ואילו השכיר ירגיש מנוצל. ולכן מושכל אנושי הוא שיש להעניק לשכיר שכזה 'מענק' בתום השכירות.

בכל אופן נוהג זה היה מקובל גם בימי ריש לקיש, ולכן מרמזים דברי ריש לקיש: "מקובלנו שביום האחרון הם ממלאים את כל מה שיבקש מהם זה שנמכר להם - כדי שימחל להם על דמו".

ריש לקיש ה'שכיר' ביום סיום שכירותו

במעשה מסופר שריש לקיש מכר עצמו לילודאים'. כאמור, אין זה מסתבר שאדם שפוי ימכור את עצמו ל'אוכלי אדם' פשוטו כמשמעו. וכוונת המעשה היא שריש לקיש השכיר עצמו כשכיר לזמן ממושך לאחד מבעלי הבתים העשירים. בעלי הבתים העשירים המנצלים את פועליהם השכירים מתוארים כ'אוכלי אדם' בנבואת מיכה (ג, א-ג): "... רָאִשֵׁי יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל... וְאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׂאֵר עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הַפְּשִׁיטוּ וְאֶת־עֲצָמֹתֵיהֶם פָּצְחוּ וּפָרְשׁוּ פֶּאֶשֶׁר בְּסִיר וּכְבָשֶׂר בְּתוֹךְ קִלְחָתוֹ". והמעשה משתמש בדימוי סמלי זה שבנבואת מיכה, ומספר שריש לקיש 'מכר עצמו' לאוכלי אדם, אך הכוונה היא שהוא השכיר עצמו לעשיר למשך זמן רב.

אלא שריש לקיש יצא מבית המדרש ונכנס לתאוות העשירות, לשם שמים, וכדי לתקן תאוה זו, אך הוא לא רצה באמת להפוך לעשיר הרודף אחר ריבוי ממונו. וכדי לשכנע את עצמו שלא להיות לעשיר שכזה, הוא החליט להתייחס בבזו לתאוה זו. הוא שכנע את עצמו שהעשירים העסוקים בצבירת עושר מיותר, נמצאים בתוך 'גיהנום'. והוא יחס אליהם את הכתוב (איוב כב, טז): "אֲשֶׁר-קָמְטוּ וְלֹא־יָצֵת נֶהָר יוֹצֵק יְסוּדָם", ואת דברי התלמוד (חגיגה דף יג ב) על אלו שנהר דינור נשפך על ראשם בגיהנום. וזו משמעות מה שמסופר שם שביום האחרון ריש לקיש 'קימט' את 'אוכלי האדם' והיכה על 'ראשם' ו'הרגם'.

ביום סיום השכירות כשריש לקיש קיבל את משכורתו הגדולה ואת המענק, ועמד בפני הפיתוי אם לפתוח עסק ולרדוף אחר הממון, הוא החליט להתייחס אל הרודפים אחר הממון בבזו. והוא התייחס אליהם כמו אלו שנהר דינור נשפך על ראשם, והם 'הרוגים' עוד בחייהם. וזו גם המשמעות הסמלית שריש לקיש היכה אותם 'חד חיתתא', וכוונתה שהוא התייחס אליהם כאל אנשים מוכים וחסרי חיים אמיתיים.

הוא גם יחס אליהם את הכתוב בתהלים (תהלים מט, ז-יב): "הַבְּטָחִים עַל חִילָם וּבָרַב עֲשָׂרָם יִתְהַלְלוּ: ... קִרְבָּם בְּתִימוּ לְעוֹלָם מִשְׁפָּנָתָם לְדָר וְדָר קָרְאוּ בְּשִׁמּוֹתָם עַל־יְאֻדְמוֹת: וְאֵדָם בִּיקָר בַּל יִלְוִן נִמְשָׁל בְּפִהֶמוֹת נְדָמוֹ". ופירש שהעשירים מתגלגלים וחוזרים

לעולם הזה בתור צאצאים במשפחתם, והם נקראים על שם אותו עשיר שנפטר ("קראו בשמותם עלי אדמות"), אך גם בחזורם בדור הבא הם אינם עוסקים ברוחניות ובתורה אלא ברדיפה אחר העושר. וזו המשמעות המרומזת בכך שהוא היכה אותם ב'גלגלתא'⁴.

'פלגא דחייתא'

בהמשך מסופר שהוא היכה אותם 'פלגא דחייתא', משמעות הדבר היא שלדעתו הם טועים גם לפי הבנתם. מבחינתם, הם רואים 'חיים' ברדיפה שאחר העושר, והרי אינם מגיעים גם ל'חצי חייהם'. וכבר אמר קהלת (א, ג): "וַיִּתְּתֵי אֶת לְבִי לְדָרוֹשׁ וְלָתוֹר בְּחִכְמָה עַל כָּל אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם הוּא עֵינֵי רָע נֶתֶן אֶל-לֵהִימ לְבַנְי הָאָדָם לְעֵנוֹת בּוֹ". ועל כך דרשו חז"ל (קהלת רבה שם, בתרגום חופשי): "הוא ענין רע נתן אל-להים לבני האדם לענות בו, ר' בון אומר זו שיפוטו של ממון, אמר ר' יודן בשם ר' איבו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותו בידו אלא אם יש לו מאה רוצה לעשותם מאתיים, ואם יש לו מאתיים רוצה לעשותם ארבע מאות".

ומרומז שם בהמשך המעשה שאחרי שריש לקיש היכה אותם 'חייתא' וגם 'פלגא דחייתא', ריש לקיש ניצל את הכסף והמענק שהוא קיבל בתום השכירות לאכילה ושתיה, אך הוא לא פתח עסק, אלא קיים בעצמו את האמור בפרק קנין תורה (אבות פ"ו): "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן". "כרסי – כרסי" שאמר ריש לקיש ליבתו המסמלת את 'חכמתו', היא ביטוי סמלי להדרכת חז"ל ל"על הארץ תישן".

ולבסוף כשגילה ריש לקיש שנותר בידו מעט תבלין, הוא ייסר את עצמו וקרא על עצמו את הכתוב המתייחס בבזו לעשירים - 'וְעֵזְבוּ לְאַחֲרֵי חַיִּלְכֶם'.

בירושלמי שהובא במאמר הקודם התבאר שלאחר שלוש וחצי שנים חזר רבי יוחנן לבית המדרש. ונראה שלכך מרמז גם המעשה בריש לקיש ואוכלי האדם. והיינו, שלאחר שריש לקיש סיים את שכירותו הארוכה, חזר גם הוא לבית המדרש. ריש לקיש נכנס לתאוות העשירות לשם שמים, אך לא כדי להילכד בה.

¹ מובא גם בהערות מקור-חיים על ספר בעש"ט-על-התורה (בראשית, הערה קלח).
² זו"ל הסוגיה (יומא דף פו, ב): "היכי דמי בעל תשובה? אמר רב יהודה: כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה, מחוי רב יהודה: באותה אשה, באותו פרק, באותו מקום".
³ מובא בהערות מקור-חיים על ספר בעש"ט-על-התורה (בראשית, הערה קלח).
⁴ וכפי שהתבאר ביתר אריכות במאמר "[המערה של חוני](#)".

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטריט, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. כנה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ט)

New Jersey, USA

ניו ג'רסי, ארצות הברית

ניסן תשע"א

שתל עצם מן המת

שאלה

באחוז גבוה של השתלות דנטאליות וכן בכמה סוגי ניתוחים אוראלים נוספים משתמשים היום ב"שתל עצם" או חומר פיגומים ביולוגי, שמקורו בעצמות מתים (בנק עצם). החומר מגיע בגרגירים דקיקים הארוזים בבקבוקונים המכילים מגודל רבע גרם עד גרם, והגרגירים עצמם הם בסדר גודל של גרגירי מלח שולחן (בכפוף לצרכים של ההליך הרפואי הספיסיפי). החומר נטחן ועבר עיבוד כימיקאלי הכולל חשיפה לחומר ממיס, חומצות וטמפרטורות קיצוניות.

- א. האם בחומר זה, הבא מגופות של מתים, ניתן להשתמש לצורך טיפול רפואי בחולים יהודים, במצב שאינו פיקוח נפש?
- ב. האם מותר לרופא כהן או לחולה כהן להשתמש בו?

תשובה

- א. גם במצב שאינו פיקוח נפש, מותר להשתמש בחומר כזה שמקורו בגופות של מתים גויים¹, ובשעת הדחק גדול יש להקל אף אם בא מגופות של מתים יהודים².
- ב. לפי הנתון בשאלה, כל גרגיר מכיל פחות משיעור טומאה של עצם, שהוא כשעורה, אך כל בקבוקון עלול להכיל חומר שמצטרף יחד לגודל של יותר משעורה³. מכל מקום, אף אם הרופא הכהן יישא בקבוקון המכיל עצמות בשיעור כשעורה, יש להקל שאם העצמות הטחונות אינן ממת אחד, הגרגירים אינם מצטרפים לשיעור של שעורה⁴.

וכן יש להקל לחולה כהן, אם העצמות הטחונות אינן ממת אחד, אף אם תושתל בגופו של החולה הכהן כמות הגדולה משעורה.⁵

¹ השולחן ערוך (יו"ד שנט, א) פסק על פי שו"ת הרשב"א (חלק א סי' ששה) שאף גופת מת גוי אסור בהנאה. אולם בירושלמי (שבת י, ה) מפורש שגופת מת גוי מותר בהנאה, וכן דעת התוספות (בבא קמא י ע"א ד"ה שהשור), שגופת מת גוי מותר בהנאה, וכן כתב הרשב"א עצמו בחידושו (בבא קמא ט ע"ב ד"ה הא; נג ע"ב ד"ה מל). ובגרי"א (שם ס"ק א) ציין למקורות אלו. על פי זה כתב באגרות משה (יו"ד חלק א סי' רכט) שלדינא יש להורות שמת גוי מותר בהנאה. ואף לשיטת השולחן ערוך כתב הפתחי תשובה (שם ס"ק א) בשם שו"ת אבן שהם (סי' ל) שבגוי האיסור הוא מדרבנן בלבד, ולכן מותר לקחת עצם ממת גוי לצורך חולה שאין בו סכנה.

² ראה תשובתנו בשו"ת במראה הבזק (חלק א סי' פח), שם נפסק להקל בעניין דומה של השתלת קרנית. שם ציינו לדברי הרב הראשי לישראל הגרא"י הרצוג (פסקים וכתבים חלק ה סי' קנז) שפסק שאין איסור הנאה באופן זה, לפחות מן התורה, משום שההנאה באה לאחר החיבור לגופו של האדם החי, ואז דין הבשר הוא כחי ואינו כמת, ופקע ממנו איסור ההנאה. [אמנם נראה שלדעתו כן יהיה בזה איסור דרבנן, ויש לדון האם גם במקרה שלנו היה מתיר למעשה]. גם הרב הראשי לישראל הגרא"י אונטרמן מציע הסבר זה (שבט מיהודה עמ' שיג ואילך) וסבור שאין בזה שום איסור מצד הנאה מגוף המת.

אולם מהאגרות משה (שם) משמע שדעתו להחמיר במת ישראל, וכן ראה שו"ת שרידי אש (חלק ב סי' צג) שהקשה על סברה זו. אמנם ראה מה שכתב מו"ר הגרני"א רבינוביץ בשו"ת שיח נחום (יו"ד סי' עט) ליישב את קושייתו. בדבר איסור ניוול המת כתב בשיח נחום (שם סי' פ) שהגרי"א העניקין הורה שאין איסור של ניוול המת בדבר שמצוי שעושים אף לחיים, ואף זה מצוי, שלעתים לצורך ניתוחים מוציאים עצם מאדם חי. ואף במתים, לאחר הוצאת העצמות, אם מקפידים לתפור ולסגור את החתך כמו שעושים לחיים, אין זה ניוול.

³ שיעור טומאת עצם הוא כשעורה (משנה נזיר ז, ב; אהלות ב, ג; רמב"ם טומאת מת ג, ב). שיעור שעורה לגבי טומאה הוא שיעור נפח (ראה פירוש המשנה לרמב"ם טהרות ג, ד; מדות ושעורי תורה לרב חיים פ. בניש פרק יא). לפי האמור בשאלה, הגריגרים הם בגודל של גרגירי מלח שולחן, ואם כן ודאי שנפחו של כל גרגיר בודד הוא קטן משעורה. לעומת זאת, הבקבוקונים עלולים להכיל כמות גרגרים בנפח הגדול משעורה.

⁴ שנינו במשנה אהלות (ב, ז): "עצם כשעורה שנחלק לשנים, רבי עקיבא מטמא, ורבי יוחנן בן נורי מטהר. אמר ר' יוחנן בן נורי: לא אמרו עצמות כשעורה אלא עצם כשעורה". (הלכות טומאת מת ד, ד) כדעת רבי עקיבא: "עצם כשעורה שנחלק לשנים מטמא במשא". מדקדק הכסף משנה שמתמא דווקא במשא אבל לא במגע, וכדברי הרמב"ם בהמשך (שם הלכה ה): "כזית מן המת שחתכו לחלקים ורדדו ודבקו מטמא באהל ובמשא, ואינו מטמא במגע קצתו אף על פי שחברו, שאין חברי אדם חברי". אולם לפי זה, אם ייגע בכל החלקים ביחד – יטמא, שהרי רק במגע קצתו שייך לומר שחיבורי אדם אינו חיבור, וכן כתב בסדרי טהרות (אהלות שם, עמ' סו ע"ב ד"ה עצם כשעורה). יש לעיין מדוע נקטו המשנה והרמב"ם דווקא עצם אחת שנחלקה לשתיים, ולא צירוף עצמות שונות משני מתים שונים, כמו כל המקרים במשנה הקודמת שם באהלות.

בחידושי הגרי"ז (חלק ה נזיר נב ע"א ד"ה ששה) ביאר שיש חילוק בין טומאת עצם אחת לטומאת צירוף של עצמות שונות. רובע עצמות מטמאות במגע ומשא ואוהל (רמב"ם הלכות טומאת מת ב, ט; ועיין שם ג, ג שלדעת הרמב"ם אף זה אינו מדין תורה). אבל עצם אחת שהיא כשעורה מטמאה רק במגע ומשא, ואינה מטמאה באוהל אפילו אם יש בה רובע (שם ב, ל). כשם שאין דין טומאת עצמות בעצם אחת, ולכן שיעור רובע אינו מעלה ומוריד בעצם אחת, כך בצירוף עצמות שונות השיעור הקובע הוא רק רובע, ושיעור שעורה אינו מעלה ומוריד. ולכן בפחות מרובע אין טומאת עצמות.

לכן דקדקה המשנה, והרמב"ם בעקבותיה, שדווקא בעצם אחת שנחלקה לשתיים ניתן לצרף לפי דעת רבי עקיבא את החלקים לשיעור שעורה, משום שבאו מעצם אחת. אך חלקים מכמה עצמות אינם מצטרפים לשיעור שעורה. כך גם משמע מלשון הרמב"ם (שם ב, ל): "טומאת עצם אחד הלכה מפי השמועה, לפי שנאמר 'כל הנוגע בעצם', למדו מפי השמועה אפילו עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא".

המשנה אחרונה (על המשנה באהלות שם) ביאר שהמשנה באה למעט עצמות משני מתים, שעצמות משני מתים – אף רבי עקיבא מודה שאין מצטרפות לשיעור שעורה. אולם, הקרן אורה (נזיר נב ע"א) כתב שלשיטת רבי עקיבא אף עצמות משני מתים מצטרפות לשיעור שעורה. וכן כתב החזון איש (אהלות סי' כא ס"ק ז, אולם סיים שם שצ"ע).

עוד יש להעיר שבנזיר נג ע"ב משמע שאם עצמות נטחנו כקמח – אינן מטמאות בשיעור שעורה (אלא בשיעור רובע הקב, לפי הבנת התוספות שם). האחרונים הקשו, מדוע אינן מצטרפות לשיעור שעורה לשיטת רבי עקיבא. בשפת אמת (שם) תירץ שיתכן שהסוגיה אינה בשיטת רבי עקיבא. אך החזון איש (שם ס"ק יב) כתב שאם נטחון קמח גרע מנחלק לשניים, וכיוון שבטל מצורת עצם אינו מטמא משום עצם. בנידון דידן, אם העצמות הטחונות אינן ממת אחד – נראה שיש להקל על פי הטעמים שהזכרנו: לפי הגרי"ז רק חלקים של עצם אחת מצטרפים לשיעור שעורה, ומלשון הרמב"ם משמע כדבריו. על פי המשנה אחרונה, עצמות משני מתים אינן מצטרפות. ולפי החזון איש, כיוון שגריגרים אלו בטלו מצורת עצם, אינם מטמאים.

⁵ לאחר שהושתל בחולה יש צד נוסף לומר שאינו מטמא: כיוון ששב דינו להיות כחי (שבט יהודה שם) או משום שהוא בטל לגוף (אגרות משה יו"ד ח"א סי' רל).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

מתפללים לרפואתם השלימה של
ג'קלין בת רינה, רועי משה אלחנן בן ג'ינה ד'ב'רה, שירה מרים בת רעיה, נעמה בת בת שבע
בתוך שאר חולי עם ישראל

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנורה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעודה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטוריה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו.

בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

